

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2594

Ճ Ա Ռ Ք

ԸՆԹԵՐՑԵԱԼ ՅԱԻՈՒԻ ՏՕՆԻ

ՍՐԲՈՑ ՎԱՐՂԱՆՆԵՑ

Ի ՀԱՆԴԻՍԻ ՊԱՐԳԵԻԱԲԱՇԽՈՒԹԵԱՆ

ՅՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ

ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1867 ՓԵՏՐՈՒԱՐ 23

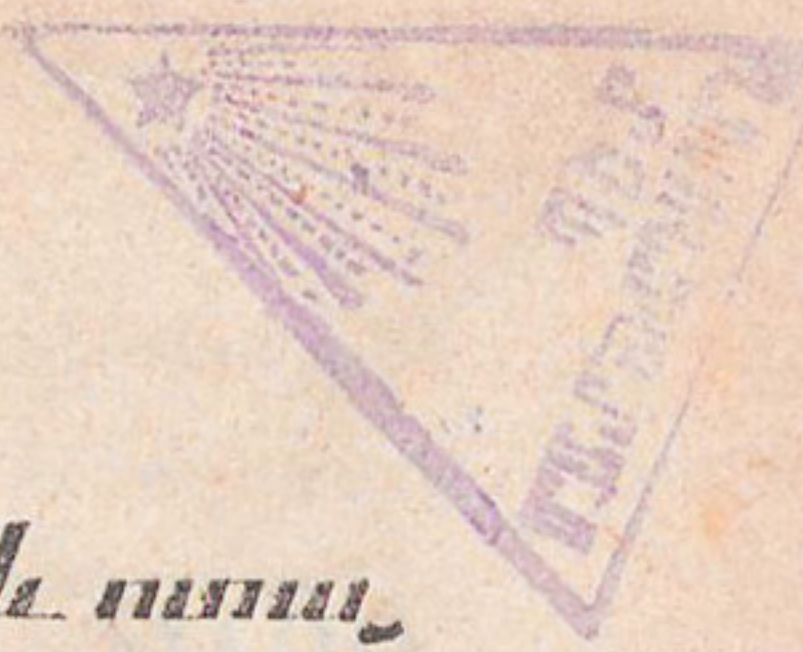
ՏՊԱԳՐԵԱԼ

Ի ՎԱՆՍ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

ՅԵՐՈՒՍԱԼԻՍ

1684

~~№ 2045~~

Ներկայ երեք ճառերը և ոտա-
 ճառոր երգերը՝ որք Սրբոց Վար-
 դանանց ատնի առթիւ կատար-
 ւած պարգեւաբաշխութեան
 հանդիսին մէջ կարդացուեցան,
 յառանգաւոր աշակերտաց 14
 ամսուան աշխատութեան արդ-
 իւնքն և առաջին գործերնին ըւ-
 լարով ոչ իբր հրատարակութեան
 արժանաւոր բան, այլ՝ ի վարձ և
 ի քաջալերութիւն աշակերտաց
 և ի տեղեկութիւն ազգայնոց,
 Վեհապատիւ Սրբազան Վատրի-
 արք Հօր հրամանաւ և Սւսում-
 նական ժողովոց որոշմամբը ար-
 պարտութեան կը յանձնուիք:

1867 ՄԱՐՏ 1:
 ՅԵՐՈՒՍԱԿԵՄ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ԶԵՆՃԻՐՃԵԱՆ
 ԿԱՐԱՊԵՏ Յ. ԵՍԶԸՃԵԱՆ

Ա Մ Ե Ն Ա Պ Ա Տ Ի Ի

ՄՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻՔ ՀԱՅՐ

ԵՒ ԱՐԳՈՅ ՀԱՆԳԻՍԱԿԱՆՔ

ՉԱՅ մահկանացու մը, որուն բոլոր գործերը գրե-
խովին ազատ բլան թերութենէ. այս անկարելի է, վասն
զի մարդիկ փորձառութեան, ուսման և հետազոտու-
թեան կարօտ բլարով՝ միշտ գէպ յառաջ կ'ընթանան,
անընդհատ կատարելութեան կը դիմեն: Մարդկային
գործերն հերիք չեն գիտեր. և գործ մը բանի որ չըա-
նար, և եկողն հոն բան մը կ'աւելցրնէ, բսել է որ թե-
րի է. և եթէ թերութեանց նայելով մարդկանց գոր-
ծերն արհամարուին՝ անկարելի է բարիք և յառաջադի-
մութիւն յուսալ: Սակայն բան մը կայ, որ այս թե-
րութեանց կատարելութիւն կուտայ, այն է բարեսէր
և վեհանձն ներողամտութիւնը: Ներողամտութիւնը՝
բաջալերութիւն կուտայ, բաջալերութիւնը՝ մղում, և
մղումը նորաստիկին հասնիլ կ'աւթէ. չարիքը միայն ան-
ներելի է: Այս ներողամտութեան շնորհիւն է ազգաց
հսկայաբայլ յառաջադիմութիւնն, այս ներողամտու-
թեան յոյսն է նաեւ որ այսօր զիս համբախ կը քաջա-
լերէ պատկառելի ակմբիս ներկայութեանը իմ թերա-
կիրթ մտացս նախախայրի պտուղը նուիրել, յայտնելով
մեր խորհրդաց նիւթ եղող այն սուրբ առարկայն, զոր
բաց տեսնող միայր մը առաջին անգամ բնականապէս հե-

տապօտելիս կը ձգտի : Բայց կ'զգամք նաեւ որ մեր մը
 տայ կարողութիւնն անձեռնհաս է ասոր վրայ մարդու
 մը ունեցած զգացումը ճշդիւ բացատրելու : Այսու ա-
 մենայնիւ կը խօսինք , յուսարով որ չէք զանաք ձեր ու-
 շադրութիւնը քաջալերիչ ներողամտութեամբ . ըստ ո-
 բում ինչպէս աշխարհի խոհական մասը , նոյնպէս դուք
 ալ Ահհափառ Տէր , ճանչցած էք արդէն այն դրու-
 թեանց ճշմարտութիւնը , որոնք որ և իցէ ուշադրու-
 թեան անմիաս և օգտակար ըլլալը կը հաստատեն ան-
 հերքելի ասպոցոյցներով :

Այլ թէ այս առարկայն գոյութիւն չունենար , արդոյ
 Հանդիսականք , մարդուս համար իմացական կարողու-
 թիւնն աւելորդ պարագայ մը՝ մանաւանդ թէ բեռնա-
 կրութեան ենթարկող ծանր բեռ մը տխտի սեպուէր .
 ըստ որում իմացականին բոլոր կարողութեան միակ ա-
 ռարկայն է այն : Ար և իցէ հետաքրքիր միտք կը խուզէ
 իրերը , որպէս զի անոնց մէջ ծածկուածն երեւան հա-
 նելով իւր ճաշխարհիկ յաղթանակն ընդունի . քանզի
 գործիքի մը յաղթանակն է իրեն պատկանեալ գործին
 կատարումը : Արդ՝ ինչպէս այս յաղթանակն ստանայ
 այն միտքը , որն որ մրցման ասպարէզը մտած չէ . և ինչ-
 պէս ասպարէզ ելլէ , քանի որ պատրաստութիւն չունի :
 Պատրաստութիւնն է այն հրահանգը , որով միտքն հե-
 տադատութեան ասպարէզը կը ներուի և կը քաշէ կը
 հանէ մթութեանց մէջ թաղուածները , որ այն ինքն է
 ճշմարտութիւնը :

Ճշմարտութիւնը , Արդոյ Հանդիսականք , յայտնի
 չէ թէ եւ ընդհանուր աչքին , սակայն ծածկուած ալ
 չէ ամեն տեսութենէ : Ինչպէս որ միտք մը իւր գոյու-
 թեան՝ այսպէս ալ մասնաւոր մտքեր ճշմարտութեան
 գաղափարն ունին պայծառ բմբռնեամբ : Ճշմարտու-

Թիւնք՝ որ ինքնագիտմարար կը ճանչցուի, ամեն որ և իցէ տեսութեան վրայ հաւասարասէս իւր առարկայական ներգործութիւնը կ'ընէ. բայց ըմբռնութիւնը տարբեր են. դարձեալ և այս ենթակայէն և ոչ առարկայէն պատճառեալ. վասն զի բժժութիւն աչքը լուսոյն նայիլ չկրնար: Պատմութիւններէն և ոչ մին կը զանայ մեզ ասոր հաստատութեան իրական ապացոյցներն ուսումնասէր Ահուսք. երթանք յեղյեղենք պատմութեան Էջերը, և պիտի գտնեմք շատ եղելութիւններ, որք զմեզ կը հաւաստեն թէ համայն աչքերու ինքնագիտմարար ճանչցող ճշմարտութիւնը, զինքը խումբի մը և մեծ խումբի մը տեսութենէն ծածկող արդելքներ ունեցաւ: Միթէ կարելի է որ չգարթնուն այս տեղ այն մտքերը՝ որոնք տեղեակ են, և չը յիշեն այն աշխատութիւնները, որոնք կը ջանային ճշմարտութեան անձնուիրութիւնը՝ ստութեան ծառայութիւն ճանչցունել հասարակութեան. այս տեղ գազանային անգթութիւնները ճշմարտասիրաց երեւակայութիւնը կը խուսկեն, որոց յիշատակը սարսափ կ'ազդէ զգայուն սրտերու:

Այլ ճշմարտասէր, դուն որ այսչափ ժամանակ ճշմարտութեան ետեւէ թափառեցար, եկիւր այսոր այս ակմբիս մէջ մեզ ալ հաղորդէք սուսացած տեղեկութիւններէդ. մի պանար, ցրցուր ճշմարտութեան ճանապարհն այս հանդիսին, որ այս տեղ խմբուած է իւր կողմէն ալ նշն իսկ ճշմարտութեան յարդ մը ընծայելու. եկիւր, և ողբա մարդկային ազգի: այն ողորմելի մասին վիճակը, որ բոլորովին գուրկ կը գտնուի այն լոյսէն, իւր կանխակալ վրէպ սկզբանք մէջ սեղմուելով թէ՛ «տեսութեան դէմ արդելք դնող խոչնդատ չկրնար ըլլալ ճշմարտութիւնը ճանչնալու մասին, և ամեն որ ճշմարտութիւնը միշտ կը տեսնէ», անմիտ սկզբունք:

Վկուր դուն ալ փորձառու, և ստորագրէ ճշմարտութեան ճանապարհը, ուր որ անարդէլ կ'ընթանան մտքերն ու դատողութիւններն իրենց նպատակին հասնելու: Վկուր դու ալ ճշմարտութեան վարդապետ, պատմէ մեզ թէ կարո՞ղ է մարդ ճշմարտութեան հասնիլ, և թէ ի՞նչպէս:

Ի՞նչ հարկ պահանջ առերսանաց և թախանձանաց միթէ ճշմարտասէրը զլացան իւր պարագքը հասարակութեան. միթէ չխնայո՞ւց մեզ կանխաւ՝ թէ ճշմարտութեան հասնելու ատեն շատ զանազան խոչեր կը սրտասհին. միթէ չճանչո՞ւց արդէն՝ եթէ մարդիկ են որ ճշմարտութեան կը փախաքին, և զայն արդիւողք դարձեալ մարդիկ են: Միթէ հրատարակե՞ց որ ճշմարտութեան երեւելուն աշխատող մինչեւ անգամ թագաւորները՝ բնականէն դուրս մահուամբ մեռան: Միթէ յայտնի չքարոզե՞ց թէ ճշմարտութիւնն հանրութեան տեսութենէն դաղանի պահելու համար մարդկան մէկ մասը դաղանացաւ: Միթէ փորձառուները զլացան մեզ իրենց օգտակար խեղամտութիւնները: Միթէ հրատարակաւ հրատարակեցի՞ն թէ ճշմարտութեան առջեւ պարզուած սեւագոյն քողը պատուելու համար զօրաւոր սուրի մը և անկէ անդին թախանցելու համար արեւուն ճառագայթներուն նման ուժգին լուսաւորութիւն ունող տեսութեան մը պէտք ունին մարդիկ:

Ո՛հ, ուրեմն մարդիկ դեռ եւս պիտոյից կարօտութիւն ունին. ի՞նչպէս չզարմանաց նախատեսը, երբ տեսնէ որ ճշմարտութիւնը միշտ տեսնել կարծող մարդը զայն տառնալու համար տակաւին առաջին աստիճանի պիտոյից կարօտութիւն ունի: Չէ. այս դէպքն այնչափ զարմանաց արժանի չէ, որչափ կարեկցութեան: Չարմանաց արժանի չէ կ'ըսենք, ըստ որում անոր տխրամարտութիւնն

աւելի օգտակար սեպեց հարստութեան ծառայել, քան
 թէ ճշմարտութիւնը պաշտպանել. անոր վսեմական շար-
 ժութիւններն աւելի ազդեցութեամբ գրգռեցան հա-
 րստութեան պաճուճանքներէն, քան թէ ճշմարտու-
 թեան ճառագայթից ներգործութիւններէն, որոնք՝ սր
 և իցէ անհատի ներքին վսեմութեանց զգացումները կը
 զարթուցանեն անվախճան բերկրութիւն մը տալով: Ա-
 նոր ականջին քաղցր հնչեց այն սնանկութեան մօտեցած
 խաւարասէր վաճառականին ձայնը, որ իրմէ երկրպա-
 գութիւն մը կը խնդրէր. ըստ որում երկրագունդն իր
 բոլոր բարիքներով պարգեւ տալ կը խոստանար անոր վա-
 խարէն: Անիկայ դառնութեան զանգակի հնչումը կար-
 ծեց, երբ լսեց «Այս եմ ճանապարհ և ճշմարտութիւն
 և կեանք. որ գայ առ իս 'ի խաւարի մի մնացէ. զի լոյս
 յաշխարհ եկի»: Այս ձայնը մինչդեռ լսողին սրտի ան-
 եղբ բերկրութիւն ու յաւերժական ուրախութիւն կը
 խոստանար, տխմարութիւննն ու սնափառութիւնն ե-
 ռես դարձուց և լսելիքը խցեց: Այն ձայնին կ'ըսեմ, որ
 ընդունողին օրինաւոր բաղձանքը լեցրնելու պատրաստ
 էր, մոլեալի անուն տուաւ:

Իսկ կարեկցութեան արժանի է բոլինք, ըստ որում
 չգիտեր թէ այս պիտոյքներն ի՞նչպէս կարող է ձեռք ձը-
 գել. որուն համար այնչափ պէտք չունի հարստութեան
 որչափ բաղձանաց և աշխատութեան: Քանի որ մարդս
 կրթութեամբ իւր սր և իցէ կարողութիւնը բարձրացը-
 նելու և յառաջագիմելու յարմարութիւնն ունի, չկայ
 գժուարին գործ մը՝ որ անոր առջեւ չուճուի. աս կար-
 գէն կը սեպուի նաեւ ճշմարտութեան առջեւ սիռուած
 քօղը պատուելն ու անոր համար պէտք եղած գործիք-
 ները պատրաստելն ալ. և այս աւելի դիւրին կ'ըլլար, ե-
 թէ այն սրոյն ինչ տեսակ մետաղէ ըլլալը գիտնայինք:

ըստ որում այն անթափանց ծածկոյթը կամ վարագոյրը
բնական նիւթ է. այլ տարօրինակ գոյացութիւն մը,
որու վրայ աղամանդն իւր հասու զօրութեան մէկ
նուրբ գիծն անգամ չկրնար ձգել, և ոչ ուրիշ կարծր
մետաղաց կտրող զօրութիւնն անոր վրայ աղդեցութիւն
մ'ունի :

Այս տեղ վարանելու հարկ չկայ, Արգոյ Հանդի-
սականք, և ոչ տարակուսիլ պէտք է : Դանտիով ծով չք
պատուիր, և ոչ ալ խարագանով խաւար կը հալածուի :
Սոյորեալ նաւ մը կողմնացոյցով միայն կրնանք ուղղել :
Նախապաշարումն իւր խորտակիչ կացինն ունի, ճշմար-
տութեան ծածկոյթն ալ իւր պատուիչ սուրն ունի .
որուն մետաղն հասարակ մետաղաց հանքերուն կարգը
չգտնուիր, և ոչ երկրագնդին այս կամ այն լեռանց ըն-
դերաց մէջ. բայց միայն բնական լեռանց կեդրոնն ար-
մատացած իւր գրգռիչ զօրութեանը կ'ապասէ որ երե-
ւի, և իւր դարմաններուն միայն կը կարօտի գործունե-
եաց ըլլալու համար . որն որ մինչեւ ցայս վայր ոմանց մէջ
փայլուն, ոմանց մէջ ժանգոտած, և ոմանց մէջ ոչ փայլ
ունի և ոչ ժանգ : Անոնք որ փայլուն են, արդէն կը
կտրեն. իսկ անոնք որ փայլ չունին, յետանին զարնելու
է : Հողմ չկեցած ատեն նաւին համար առագաստը ու-
ղին է . գրել չգիտցող վաճառականին գրին արձանա-
գրութիւն չընէր, առանց կարգացողի գիրքն ինքնին ան-
խօս է և անօգուտ, առանց իւղի սուրն յետանին քսելը
սուրբ մաշելէն ուրիշ արդիւնք մը չկրնար ունենալ :
Ասանկ ալ առանց հետադառութեան մարդ իրերն ան-
գամ չկրնար տեսնել, ո՛ւր կը մնայ ճշմարտութիւնը, որ
անոնց մէջ ծածկոյթի տակ է հասարակութեան համար :
Մարդս բնաւ ճշմարտութիւն մը չկրնար գտնել, եթէ
դատարութեան մէջ յաջողակ չլլայ. և այս յաջողակու-

Թիւնք ուրիշ ստանայ մանուկ մը որ դպրոց ինչ է ջը
 դիտէր, և գուցէ չափաւ գիտնայ կենացը մէջ: Թերեւս
 ըսէք թէ դպրոցը մարդէն ելած է և ոչ մարդը դպրո-
 ցէն. ճշմարիտ է, սակայն սա ալ անուրանալի է թէ՛
 որչափ որ հունար պատուղէն յառաջ եկած է, ճշմարիտ
 է նաեւ որ պատուղը հունտէն կ'ելլէ: Դպրոցներու հաս-
 տատուն բարեկարգութիւնն ու մանկանց ուղիղ դաս-
 տիարակութիւնն է, որ հետադուրսութիւնն արդիւնա-
 ւոր կ'ընէ. որուն համար մինչեւ ցայսօր ամեն ոք վիա-
 յած է. նաեւ ճշմարտութեան արիւնքուռ թշնամի
 մարդահաճոցներն անգամ չեն կրնար ուրանալ և պիտի
 վկայուի շարունակ, մինչեւ որ ճշմարտութեան լոյսն ա-
 րեւու նման ճառագոյթներով՝ անհետ կորուսին ստու-
 թեան բռնակալ դրօշներն առաւօտեան աստեղաց նման:
 Այս կէտիս անուրանալի է մարդէն անցածը Արգոյ Հան-
 դիսական, գիտեմ որ պիտի ըսես թէ ամեն տեղ դըրս-
 րոցներ կան. բայց ես ալ կ'ըսեմ՝ ինչ օգուտ այն դըրս-
 րոցներէն, քանի որ մարդիչ չունին: Ի՞նչ օգուտ մարդի-
 չէն, քանի որ անաշխատ է և տգէտ: Ի՞նչ օգուտ մարդ-
 չի մը աշխատութենէն, քանի որ հաղորդելու կարող չէ:
 Ի՞նչ օգուտ մարդ չի մը հաղորդելու կարողութենէն,
 քանի որ բաղձանքը և քաջալերութիւնը չընդունի
 նար անոր աշխատութեան: Միով բանիւ, ինչ օգուտ
 կրնայ սպասուիլ աշակերտին այն դպրոցն յաճախելէն,
 որուն դաստիարակը ժամացոյցին դիմացն անցած՝ օրա-
 ցոյցի թերթերը կը դարձունէ:

Իւրաքանչիւր միտք թող իւր հայրենի դաւառը սը-
 լանայ և անոր դիւզօրէից և քաղաքաց դպրոցներու վի-
 ճակին վրայ ակնարկ մը ձգէ և տեսնէ թէ՛ Հայն ալ
 մէկ դպրոց մ'ունի, որ այս խղճալի վիճակէն ազատ
 ըլլայ: Միթէ առաջին տեսութեամբ աշակերտաց դա-

տարկութիւնը պիտի չտեսնէ՝ : Միթէ պիտի ծածկուի՞ն
 իւր աչքէն աշակերտաց այն հնարագիտութիւնը , որ
 դասագրքին մէջ խաղեր հնարած , անով կը զուարճա
 նան . որոնք իրենց համար ժամանակին ՚ի սուգ պիտի
 փոխուին . վասն զի անգին ժամանակնին ՚ի զուր վատնե
 լով իրենց մտաց ունեցած բնական քիչ մը կորուսն ալ ,
 որ դաստիարակութեամբ աճեցուն պիտի ըլլար , ճնշին
 հնարից ծախելով կը մեղկանան և անպիտան կ'ըլլան :
 Միթէ պիտի չյիշէ՞ ազգայնոց այն մեծագոռմար ծախ
 քերը՝ զոր յօժարակամ կ'ընեն , որպէս զի օգուտ մը քա
 ղեն . սակայն միշտ մնասակար հետեւութիւններ կը վա
 յելեն : Վ՛նչպէս չմտնորի զգացուն սիրար , տեսնելով որ
 ապագային մնասուց առաջքն առնելու համար ներկայիս
 եղած աշխատութիւնը մեծամեծ վտանգներ կը յարու
 ցանէ և նայն իսկ ապագայն աղետալի կ'ընէ , զոր փորձա
 ոութեանց մակարերութիւններն հաստատարար կ'եզ
 րակացունեն :

Այս ամեն աշխատութիւններն ու ծախքերը չեն խը
 նայուիր Արդոյ Հանդիսական , ոչ որպէս զի անօգուտ
 միանգամայն և մնասակար արդիւնքներ ստանանք , այլ
 որպէս զի լոյս ստանանք , և մեր մէջ հաստատեալ խա
 լարն անհետ կորսուի . որպէս զի առջեւնիս բացուած
 խորխորատը տեսնենք : Քայց այս նպատակը
 նրչալի մարդոց ծանօթ , այնչափին՝ թերեւս անկէ աւել
 լին ալ անծանօթ է : Ար ցամաք ելել կ'ակնկալես այն
 նաւուն , որուն նաւուղիոր չգիտեր դէմ եղեալ նպա
 տակը , և ոչ կայան մը հասնելու շաւիղը : Վ՛նչ հանգրա
 սութիւն կրնայ յուսացուիլ այն նաւագնացութեան
 մէջ , որուն նաւավարն անփորձ է և ամպերէն չկրնար
 գուշակել մերձակայ փոթորիկն ու մօտալուտ վտանգը :
 Աթափէ՛ նաւատետ , զուր տեղն է սյդ ճանապարհոր

դու թիւնը՝ որ բաղդի վրայ կը կայանայ . սթափի, ցա-
մաք ելիր, կրթութիւն առ նաւուղղութեան մէջ, ապա
ճանապարհորդէ դէմ եղեալ նպատակդ, և ահաւասիկ
կարող ես հասնիլ խաղաղ նաւահանգիստը :

Արեմն ըսել է թէ մարդիկ ամեն պարագայի մէջ
ճշմարտութեան հակառակ ոգիները տապալելու համար
որ և իցէ աշխատութիւն խնայելու չեն . ըստ որում,
պատիւը որ մարդուս բարոյական պիտոյցից մին և դրոյ-
խաւորն է, ճշմարտասիրութենէն կախեալ է . որ ու-
րիշ բան չէ՝ բայց եթէ պարտքն ու իրաւունքը ճանչ-
նալ և դորձադրել . և որովհետեւ ճշմարտութեան սէրն
անոր արժէքը ճանչնալէն ետքը կը ծագի բնականաբար,
ուստի կը պարտաւորի ներկայն՝ ապագային, նախորդն՝
յաջորդին և ընկերն ընկերին ճշմարտութեան ճանա-
պարհն աւանդել : Այլ քանի որ այս պարտաւորութիւնն
հաստատուն է, դաստիարակութեան բարւորութեան
հոգածութիւնն ալ ներկային անխուսելի և նուիրական
պարտքն է, որ իրաւամբ կը պարտաւորէ զապագայն՝
իւր աշխատութիւնն արդեամբ պսակելու . որով տարին
տարիին, և դարը դարուն օրինաւոր արդիւնքներ տա-
լով, մարդիկ ալ իրենց արժանաւոր պատիւը կ'ըստա-
նան : Ահաւասիկ այս պատիւն է, որ այսօր կուտայ ե-
կեղեցին ալ իւր ճշմարտասէր և ջերմ որդւոյն Արդա-
նայ և անոր ոգւով վառուած արի Նահատակաց, որոնք
իրենց անձը ճշմարտութեան վրայ փոխանակելով, թէ
իրենց ընդունած դաստիարակութեանն օրինաւոր կեր-
պիւ պատասխանեցին, և թէ ապագայէն ճշմարտասիրի
արժանավայել պատիւն ընդունեցին և կ'ընդունին :

Մենք ալ՝ որ այսօր անոնց յիշատակաւն հոս ժողո-
ված ենք, չբաւականանա՞նք միայն յիշատակն անմոռաց
ունելով . փութանք անոնց շաւղին հետեւելու :

Խրատաւսինք Հայկազունք, բառ որում մեզ սկսելու
բան չպակսիր նոյն յաղթանակը ձեռք ձգելու, բայց ե-
թէ կամք և փոյթ, որոնցմ՝ թելադրուած զօրութեամբ կը
կարողանանք որ և իցէ խոչնդոտ առաջուր կոխել: Ա-
նոնցմէ աւելի գերազանցը գործելու պարտաւորու-
թիւննիս յիշենք: Թող բերկրին մեր նախնեաց ոգիներն
ալ տեսնելով որ իրենցմէ գերազանց գործելու ճիգն ու-
նին իրենց որդիքը: Յաջորդութեան պարտքն ու իրա-
ւունքը ճանչնանք: Թող Հայն ալ ճանչնայ ճշմարտու-
թեան արժէքը, որպէս զի երջանկութիւն մը ճաշակէ:
Եւ թող զուարթանայ Չեր գթած սիրուն ալ Ահհա-
փառ Տէր, որ Չեր որդիքը իրենց նախնեաց ոգւոյն
ժառանգորդ ու ճշմարտութեան սիրովը վառուած յա-
ւիտեան երախտապարտ պիտի մնան Չեր ջանիցը, և
Աղգին ու սուրբ Աթոռոյս օգտակար ըլլալու պիտի
ճգնին:

ԱԼԵՔՍԱՆ ՍՐԱՊԵԱՆ

ԿԵՅՎԵՑԻ

Ահհափառ Տէր, և արդոյ Հանդիսականք:

Աղգութեանց ասպարեզին վրայ իւր դիւցազուննե-
րովը երեւելի հանդիսացող Թորգոմեական գրահիս իւրա-
քանչիւր անհատի որտին մէջ հայրենասիրական սուրբ
ղգացումը արծարծող, և անոր երակներուն մէջ կեն-
սական ոգին բորբոքող, անոր երեւակայութեան առ-
ջեւ մտադրութեան արժանի գեղեցիկ յիշատակներ ներ-
կայացրնող բարեբաստիկ աւուրս զուարթագին ծաղու-
մը, ինչ ներգործութեամբ որ ձեր բարեսէր կիրքերը

շարժելով, այս շքեղ կաճառս կաղձել թերադրեց, այն
 ներդործութեամբ իմ զգացմանցս ալ ազգելով մտացս
 խորհուրդը գրգռեց. և թո՛թով լեզուիս արտասանու
 թեան զօրութիւն շնորհելով՝ քաջալերեց ասպարէզ ել
 լել և յառանգաւորացս սրտի խորերէն բղխած ամեն
 պարտականութիւն պարունակող զգացումը այսօր սկսե
 լի ազգիս ողջամիտ մասին ներկայացրնել. բայց ոչ իբր
 գիտութեան հիւժը կատարեալ ծծող անպատրաստ ա
 տենաբան մը, որ աղբերահոս իմաստալից խօսքերով վը
 ճիւններ կ'արձակէ, այլ իբր համբակն անհետեթ բա
 նիցս յօդաւորութեամբը ըստ կարի այնպիսի նիւթոյ մը
 վրայ ձառելով, որուն իշխանութեան քաղցր լուծին
 տակ գլուխ խոնարհեցրնելը բանական էակին նուիրա
 կան պարտքն է, այնպիսի վեհապանծ սկզբան մը արտա
 յայտութեան պաշտօնն ունիմ այսօր. ուրկէ կախումն
 ունի ըստ ամենայնի մարդկային ազգին երջանկութիւ
 նը, և յորմէ յառաջ եկած է հանդիսիս շքեղութեան
 պատճառ եղող գիւցազնական առաքինութիւնը իւր ար
 գասիրներովը մէկտեղ. և վերջապէս սկզբունք մ'է այն
 որուն յարգը դարուս մէջ ճանչցուած է ըստ ամենայնի,
 և որու համար դուք՝ ուսումնասէր Հանդիսականք,
 կ'աշխատիք ըստ չափու : Ասանկ բարձր նիւթի մը վրայ
 խօսիլը իմ կարողութենէս վեր ըլլալը կը ճանչնամ, սա
 կայն ինչ նիւթ կրնայի ընտրել, որ անխրժ մտօքս կա
 թող ըլլայի լիովին բացատրել. ուստի խոնարհաբար մեր
 թերութեանց Չեր ներողամտութիւնը և հաճութեամբ
 ունկնդրութիւնը կը խնդրեմ ՚ի խրախոյս համբակիս :

Վարդս ՚ի սկզբանէ բնական լոյս մ'ունի. այն լոյսը
 իւր պայծառութիւնը միմիայն դաստիարակութեամբ
 կրնայ ամբողջ պահել. մարդս ամբողջապէս՝ դաստիարա
 կութեամբ կը դանազանի միւս արարածներէն, և ճշմա

ըխտ բանական էակ կը ձեւանայ . դաստիարակութիւնն է որ մարդուս բարքը կը մարբէ , երեւակայութիւնը կը զարթուցանէ , յիշողութիւնը կը զօրացնէ և տրամաբանութիւնը կ'ուզուի , կիրքերը կըթելով մտաց իշխանութեան կ'ենդարկէ . բանական էակը միմիայն շնորհիւ դաստիարակութեան կրնայ իւր առ անհուն էակն , առ մարդիկ և առ ազգն ունեցած սխարտքը լիովին ճանաչել և անթերի հաստուցանել , մարդկութեան մարմնոց բոլին տակ ծածկուած անմահ հոգւոյն յարգն ու սխալուք ճանաչել . վերջապէս մարդուս իւր հասաչին ճշմարտ սրտիկեր ըզբայը դաստիարակութենէն կախումն ունի :

Իսկ ասոր հակառակ անդաստիարակութիւնը ուրիշ բան չնէր մարդս , բայց եթէ մարդադէմ հրէշ մը . անդաստիարակութիւնը՝ մարդկոյին հոգւոյ զգացումներէ , ընկերական սիրոյ և քաղաքականութենէ զրկելով՝ վայրի գազանաց կը նմանեցնէ զմարդ , և մինչեւ անգամ խօսելու յատկութիւնը կ'առնու ձեռքէն : Ասոր ատկացոյց , սխալմութենէ կ'ուսանիմք որ լեռները ճնող օրիորդ մը անբան կենդանեաց պէս ճիշ միայն կը բառնար . բայց դաստիարակութիւնը մարդկութեան պիտանի անգամ ըրաւ զայն : Ամերիկաց իւր վայրենութեամբ միայն ծանօթացաւ մեր նախնեաց . բայց մեզ՝ իւր մարդասիրութեամբ , ազատասիրութեամբ , և իւր իմաստութեամբ . այս երկու հակառակ արդեանց առաջնոյն՝ անդաստիարակութիւնը , և երկրորդին՝ դաստիարակութիւնն է սրտձառ :

Աւրեմն մարմնաւոր և հոգեւոր ճնողք , այս վճիռը զձեզ սխարտուց կ'ենթարկէ . ուստի մինչեւ ձեր այս սրբբաղան սխարտքը չվճարէք , երբէք ազատութիւն չկայ ձեզ . ո՞չ ասպարէն քաղաքական իրողութիւններն ալ այս պէս կը հաստատեն . քանզի եթէ մէկուն սխարտք ունե-

նայր և մինչեւ որ չհասուցանէք, դատաւորը բանտէն
 կ'արձակէ, քաւ լնցի. դուք ալ բարոյապէս կաշկանդ-
 ուած էք ձեր զաւակաց կրթութեան պարտուց ներքեւ.
 դու մարմնաւոր ծնող, մանաւանդ մայր, քու զաւակդ
 չես դաստիարակէր. անոր ամեն կամքը կը կատարես,
 մեծցած ժամանակը մարդ մտիկ չընէր. մինչեւ անգամ
 քու դէմդ կ'ապերախօսի: Աթէ այսչափով գոհ ըլլայ՝
 հոգ չես ընէր, ինչու որ ցանածդ կը քաղես. սակայն
 այսչափը հերիք չսեպէր իւր կրից բռնութենէն, այլ
 իւր ընկերին իրաւունքը յափշտակելով՝ անոր կեանքը
 կը վրդովէ. մարդկութեան, քաղաքականութեան և ազ-
 դութեան պարտուց և օրինաց կը դրժէ. իւր հայրենի-
 քը կ'ուրանաց, մինչեւ կրօնքը իւր անարգ կրիցը գոր-
 ծիք ընելով՝ խաբէութիւններ և չարիք կը գործէ: 'Աի-
 ցուք թէ այս ամենը ընելու կամքը ազատ ըլլար, բայց
 սէտք է դիտնալ որ կամաց ազատութիւնը՝ մտաց խոր-
 հելու ազատութենէն ետքն է. սակայն չեմ գիտեր թէ
 առանց ուղիղ դաստիարակութեան ինչպէս կ'ըլլայ խոր-
 հելու ազատութիւնը: Աթէ երկիրը առանց հերկելու
 և աղէկ հունտեր ցանելու բարի և օգտակար պտուղ
 կ'արտադրէ, չդաստիարակուած մտքէն ալ ուղիղ խոր-
 հուրդ կը ծնի, և ինչպէս որ երկրին ինքնին բուսուցած
 վուշն ու տատակը կը քանդենք, անանկ ալ մտաց ան-
 պիտան ու նուաստացուցիչ խորհուրդները ճշմարիտ
 դաստիարակութեան ձեռօք սէտք է արմատաքի խել,
 անոր տեղ բանականին պատիւ բերող և իւր էութիւ-
 նը հաստատող սկզբունքներ սերմանել, որպէս զի խոր-
 հած և խօսած ատենը կենսատու հիւթի նման մարդուս
 հոգին կենդանացընէ:

4891

Աերեցէք համարձակութեանս Ահաիառ Տէր, և
 դուք բարեմիտ Հանդիսականք, և ուրախութեամբ դը-

Լարթացէք որ թէ նիւթապէս և թէ գործնապէս ջանքերնիդ ապարդիւն չեն ելլեր . այլ այնպիսի աշակերտներ կը մատուցանեն , որոնք այժմէն կը պարտաւեն չարիքը և կը պատուեն բարիքը . որով և ժամանակին կատարելիք պարտքերնին կանխաւ կը ճանաչեն և վճարել կը խոստանան :

Իսկ արդ՝ երեւակայութեամբ ոչացէք դէպ ՚ի մեր հայրենիքը , այն մարդկութեան խանձարուրն եղող Հայաստանը և տեսէք թէ ո՞ր է այն օրինապահ Հայրապետ . մէկը Հռովմայ գիրկը , մէկը Անգղիոյ և ուրիշ մը չգիտեմ ուր . . . դիմած են , որով աղգին ամբողջութիւնը պառակտեցաւ . անդաստիարակութիւնն է ասոր պատճառը . վասն զի չկրնարով իւր հեշտասէր կիրքերը մտաց ուղիղ դատման իշխանութեան տակ նուաճել , ամենէն նուիրական պարտքերը զրացաւ , և ամեն բան իւր անարդ հեշտութեան զոհեց :

Արդ՝ անդաստիարակութենէ յառաջ եկած չարիքները դիտնարով կրթէ զաւակդ , ճանչցուր անոր ճշմարտութիւնը , և սորվեցուր անոր ճշմարտութեան համար նահատակուիլ . ահա այն ասեն օրինաւոր ծնող ես , և քու զաւակիդ պտուղ պահանջելու իրաւունք ունիս , և ան ալ անշուշտ քու իրաւունքդ պիտի ճանաչէ . ըստ որում գրեթէ անհնար է որ մշակուած ծառ մը պտուղ չբերէ ժամանակին :

Դաստիարակութիւնը մեր հողւոյն երկու կարողութեանց , մտաց և կամաց կը վերաբերի . և ինչպէս որ ամեն գիտութիւն կրնայ ուղիղ և վրէպ ըլլալ , սոյնպէս ալ դաստիարակութիւնը :

Միտքը ուղիղ դաստիարակութեամբ է որ իւր հետախոյզ զօրութիւնը ՚ի գործ դնելով իւր գոյութեան սկզբնատիպքովնէն սեպհական ունեցած բնական լոյսովք

քաւականանայր և անցագ բաղձանօք մը կը մղի նորանոր
 հմտութիւններ ստանալու, զանազան գիտութեանց բը-
 կըղբունքներով ճոխանալու, ուղիղ դաստիարակութեան
 շնորհիւն է որ իւր յուզիչ և որոնիչ հանգամանօքը կը
 սկսի բնութեան խորերը թափանցել, և անոր մէջ գրու-
 նուած գաղտնիքներուն խելամուտ ըլլալով, անոնցմէ
 ընդհանուր սկզբունքներ ՚ի լոյս ընծայել յօգուտ մարդ-
 կութեան և ՚ի փառս Հաստիքն տիեզերաց: Այն, միտքը
 ուղիղ դաստիարակութեամբ կրնայ իւր վսեմ բնութիւ-
 նը ՚ի գործ դնելով, արժւոյ նման դէպ յերկինս սլանալ,
 և այն թանձրասխտ անստուգութեան ամպերը իւր ի-
 մացական կարողութեամբը պատառել անցնիլ՝ Մովսէսի
 Յորդանանու ջրերուն ազգած ներգործութեան նման.
 ուրկէ կը հասնի մինչեւ յաթոռ Ամենակալին և իւր
 յարգական խոնարհութիւնը և ծառայական երկրպա-
 գութիւնը մատուցանելով և խոստովանելով անոր զօ-
 րութիւնը և մեծութիւնը, բերկրութեան և զարմաց-
 ման գրաստը կ'իջնայ: Ահ, այս ի՛նչ բարիք է մարդուս.
 ո՛հա այս աստիճան բարութիւններ կը ծնանի ուղիղ
 դաստիարակութիւնը:

2594

Իսկ երբ վրէպ ըլլայ այն, այն, դարձեալ այս ներ-
 գործութիւնները ՚ի գործ կը դնէ, բայց հետեւու-
 թիւնները վրէպ սուտ և սխալ են. կրնայ գաղտնիքներ
 պարզելու աշխատիլ և գիւտեր գտնել, բայց խաբէա-
 կան են. ինչպէս է Պարոնէ և Տէքարտէ յառաջ գրու-
 նուած փիլիսոփայից Մնական դիտութեան մասին ունե-
 ցած կարծիքնին. ըստ որում Տէքարտ և Պարոն՝ զօրա-
 ւոր փաստերով, ապացոյցներով ջրեցին, և իրենց գի-
 տը փարձառութեամբ, հետազօտութեամբ հաստատե-
 ցին, որն սր անհերքելի է: Վաղարական իրողութեանց
 մէջ անգամ վրէպ դաստիարակութեան արդեան ի՛նչ աս-

արիճան զնաասկաց ըլլալը կը տեսնուի . ապա մը իւր խա-
 դարու թեան հասնար օրհնուաւ որ կտա ազգայու թիւն մը հաս-
 աասել կ'ուզէ , ժողովուրդեան մէկ մասը վրէպ դաստիար-
 բակեալ ըլլալով՝ ճառ հայեցողութեամբ միասնեաւ
 թիւն կ'ուզէ : Աւելի դաստիարակեալ մասն ալ իւր ու-
 ղիդ հայեցողութեամբն ու հեռաանեաւ թեամբը ապա-
 դայն կը մտածէ և սահմանադրու թիւն կ'ուզէ . ասկէ
 յառաջ կու դան խոռվու թիւններ , ինչպէս որ Արտի-
 եան օգոգիս ալ անձանօթ չէ այս . բնէլ է որ եթէ ապա-
 մը դաստիարակուած ըլլայ , համաձիտ և համակամ կը
 գործէ , և կը յառաջանայ թէ ուսմանց , թէ արուես-
 տից և թէ գիտութեանց մէջ :

Ահա այսօր ալ ուղիղ և վրէպ դաստիարակու թեան
 արդեանց յիշատակը մեր երեւակայու թեան առաջ կրննե-
 կայանայ : Վե՛սն իմ հայրենասէր Աւարայր դաշտը , մու թն
 աղմուտ գեօտիս եղերբը , մտադրու թիւնդ հին անոք վրայ
 յարէ . ուր պիտի տեսնես առ երկու քին մէկմէկու դէմ
 պատերազմից . վրէպը իւր կողմէն անօրէն Ասասկ մը
 և Յաղկերտ մը յառաջ կը բերէ ուղղութեան դէմ
 անոնց շարու թեան և գաղանու թեան հազուսա հազոյր-
 ներով : Իսկ ուղղութիւնը յարդելի , պատուելի բարու-
 թիւններով զարդարուած դիւցալնական Աարդան մը ,
 սուրբ կրօնի և ազգու թեան սիրովը վառուած՝ Վիւնդ
 եանց դաս մը և քաջ ասոցեաններ կը կանգնեցնեն , ու
 անոնց՝ ճշմարտութեան դրահը հազոյրներով . ասանք մէկ
 մէկու վրայ կը յարձակին սրժուց նման , ամպի բուն մէկ
 մէկու դարնուելուն պէս իրարու՝ զարնուելով կայծակ
 մը կը հանեն , որով վրէպը կ'այցի , յաճիւն կը դառնայ
 կ'ոչնչանայ . իսկ ուղիղը կը բուսաւ օրի , և իւր բուսաւ օ-
 բու թեամբը ապա ի մը կրօնից , հաւատոց եղ ջիւրը բարձ-
 յապրնելով , մինչեւ ներկայ յուսաւ օրեալ դարս , ազատ ,

ամբողջ, անարատ կը հասցընէ յաւիտեանս ալ հաստա-
տապէս ամբողջ հասցընելու յուսով: Արեւմտի փանօք ու-
ղիղ դաստիարակութեան. թող անազազուտ քանդակուի
ուղիղ դաստիարակութեան բարիքներովը ճակատցած քաջ
նահատակաց յիշատակը՝ անոնց սուրբ փարդապոյնն ար-
եան շնորհիւ հաստատ մնացած Թորդոմական ազգի
սրտի մէջ:

Ալ մենք, սիրելի ընկերակիցք, մենք որ դաստիա-
րակութեան կենսատու ղեփիւռը կը շնչենք, դիտնանք
զայն վայելելը, և անկէ յառաջ եկած բարիքները ճանչ-
նալով հեռելինք և աշխատինք յօդուտ ընկերին, չէ թէ
պարզամիտները խաբելու. ուսանինք գիտութիւնը,
բայց չէ թէ Յուլիանոսի սէս, այլ մեր առ Աստուած,
առ մարդիկ և առ ազգն ունեցած պարտականութիւնը
ճանչնալու և կատարելու համար. ուսանինք գիտու-
թիւն և առարիտութիւն գործենք, և ահա այն ասուն
կ'ազատինք գերութենէ, տատանումէ և անատուզու-
թենէ: Մենք զմեզ կը ճանչնանք և մարդկութիւնը սով-
րելով՝ կրօնքնիս, ազգելնիս, և մեր սուրբ նախահարց
օրինաւոր հրամանները անթերի կատարելով, կ'ըլլանք
բարի մարդ և մարդկութիւն սիրող ու անոր պիտանի
անդամ: Գոհութիւն երկնից որ այս մասին բարեբաղդ-
կը գանուինք. ունինք խնամաւոր Վարերար մը, ունինք
ուսումնասէր Ահհապետ մը և Միաբանութիւն մը, ու-
րանք ազգին ձեռնտուութեամբը ամեն ճիգ կը թափեն.
որոնց կարողութեան և յաջողութեան համար Աստուի
նամութեան օրհնութիւնն ու գթութիւնը կը հայցենք.
ունինք այն բարեգութ ազգասէր Հայր մը, ունինք Ահ-
ւանդեանց սիրտը կրող Միօնի մանկանց պաշտպաններ,
որոց խաղաղ և երջանիկ կեանք կը խնդրենք եռանդուն
ճայնիս օրհնութիւններ պաշտամբներ վերստապելով:

Եւ դուք, Ահհաւիառ Տէր, ձեր հայրական գորովայ
շարժեալ ընդունեցէք մեր այս երախտագիտութեան
փունջը՝ զոր ՚ի սրտէ կը նուիրեմք իբր բոլոր որդւոցդ
դպացման թարգման հանդիսանալով:

ՅԱԿՈԲ ՅՈՎԱԿԻՄ ԱՆՈՒՇԵԱՆ

ՊՕԼՍԵՑԻ

Սրբադան Հաբք և Արդոյ Հանդիսականք:

Եթէ կենցաղոյս մէջ առ հասարակ ամեն ազգի հաւ
մար, և կամ որ և է մարդկային ընկերութեան իւրա
քանչիւր անհատի թէ իւր առանձնութեան և թէ ըն
կերական կենտակցութեան մէջ կատարեալ երջանկութիւն
մի կայ, անշուշտ այն միայն է ճանաչել իւր պարտքը, և
տէր ըլլալ իւր իրաւանց, և անոնց համար միայն սպ
րիլ և մեռանիլ:

Այս նուիրական ու վսեմ սկզբունքը, ինչպէս որ շա
տերուն սիրտը գրգռեց ու անոնց ուշք գրաւեց, նոյնը
այսօր իմ տկար միտքս ալ յուզելով կը խրախուսէ և կը
բռնադատէ զիս, առանց տկարութիւնս և անձիս ան
բաւականութիւնը նկատելու այսպիսի բարձր ձեռնար
կութիւն մը ընել, որն որ ձեռնհասութենէս վեր ըլլալը
ճանչնալով կանխաւ ձեր քաղցր ներողամտութիւնը կը
հայցեմ, որուն յուսով վստահութեամբ քաջալերուած
կը համարձակիմ մտնել բանաստօութեան ասպարէզը, և
նուիրել իմ նորավարժ մտքիս առաջին պտուղը, որն որ
նախկին ըլլալուն համար իրօք ներողամտութեան սր
ժանի է:

Պարտուց սկզբունքը, Արբաղան Հարք, որ հազարաւոր միջոցներով մարդուս հոգւոյն մէջ երեւան կ'երլէ, և որ յաւուր կը զարգանայ, մէկու մը ծնած և սկիզբ առած վայրկեանէն կ'ըսկսի ծլիլ, և շատ առթիւ կ'աճի ու կը զարգանայ, սակայն որչափ լուսաւորի միտքը և ուսման այն անհուն ասպարէզին մէջ յառաջ երթայ, այնչափ աւելի կը զօրանայ, անուրանալի ճշմարտութիւն մի է որ այս քաղցր լուծին սակ չենթարկուող մէկը չկայ, վասն զի ուր մարդ կայ՝ հոն պարտուց և իրաւանց լակզբունք կայ, և թէ և մարդկանց անհոգութիւնն ու զանցառութիւնները յաճախակի սրտահեղով կը խափանեն անոր գեղեցիկ արդիւնքը, սակայն աշխարհիս բոլոր դարերուն մէջ պակասած չեն այնպիսի հոգիներ որ սրանչեւի կերպով փայլեցուցեր ու զանի մարդուս ներսիդին տնկող Արարչին փառք բերած են:

Ա՛յ . . . ի՛նչ երջանիկ պիտի ըլլար մարդկային ազգը եթէ այս վսեմ զգացումը զարգացուցած ըլլար, իւր ամբողջութիւնը կազմող բոլոր անհատից սրտին մէջ:

Աւր պարտուց և իրաւանց ծանօթութիւն չկայ, հոն երջանկութիւն չկայ, և երջանկութիւն չեղած տեղն ալ մարդս ուրիշ բան չէ, բայց եթէ հողմերէն քշուած փոշի մը, որ երբեմն մթնոլորտին, և երբեմն երկրիս մակերեւոյթին վրայ կը թափառի անհաստատութեամբ: Ալ որ չզգար թէ ի՛նչ է իւր պարտքը, չգիտէր նաև ինքզինքը. առանց պարտուց իրաւունք չկայ. ուլ որ իրաւանց միայն հետամուտ է, բռնաւոր է, և բռնութիւնն ալ գաղաւնական է. . . սակայն այս զգացումը որչափ որ հասարակութեան առջեւ աննշմարելի և մտցուած է, դարձեալ բնութեան պատրաստած տարրը իւր դոյութիւնը չսպառէր, այլ տեղ մը կայ, ուր նա միշտ անապական կը մնայ, և ուրիշ երբեմն կը բարձրանայ և կը յայտնէ մար-

դուն իւր զոյու թիւնը , և կը հասկցունէ թէ ինք այն
պիսի ոսկեղէն կանոն մի է , որուն տակ կը գտնուին մար-
դասիրութեան , ընկերսիրութեան , հայրենասիրութեան
և ազգասիրութեան վեհ ոգիները , որք մըրկացող ուլի-
անասին վրայ ցորացող աստղի մը նման իրենց լոյսը կը
հեղուն և կը տարածեն մարդկային ազգի վրայ՝ յանդիմա-
ներով անոնց անզգացութիւնը :

Ահ . . . ի՞նչ վսեմ ոգիներ էին անոնք , որք դարերով
արեան ճառագղեաց մէջ լողացող աշխարհի մը աղաւտ-
թեան նահատակներ հանդիսացան . մտաց լուսաւորու-
թեան և ուսմանց յառաջադիմութեան առաջնորդ ե-
ղան , կենաց անդորրութեան և ազգի մը վերակենդա-
նութեան պատճառ կանգնեցան , որով ազգասիրութեան
և հայրենասիրութեան յաւերժական արձան մը կանգ-
նեցին մարդկանց սրտին վրայ . ի՞նչ քաղցր զգացումներ
կ'արթննան մարդասիրի մը սրտին մէջ , երբ իւր պարաքը
կատարած կ'ըլլայ , և ի՞նչ սէր ու համակրութիւն կ'առ-
թէ մեր սրտին՝ երբ մէկը մարդկութեան համար մինչեւ
իւր կեանքը ջնադէր . վասն զի մարդասիրութեամբ է
որ կըզգայ մէկը բնութեան առթած բերկրութիւննե-
րը , վասն զի մարդասիրութիւնը աշխարհի ամեն գան-
ձերէն վեր է և թանկագին . մարդասիրութեան քաղ-
ցրութիւնները զայն ՚ի գործ գնողները միայն կրնան ե-
րեւակայել . մարդասիրութիւնը արգոյ Հանդիսականք ,
այնպիսի բնական բարեւեր կ'ըրբ մըն է , որ զայն ճանչցո-
ղին սիրտը կը զարդարէ ամեն տեսակ առաքինութեամբ .
սակայն մարդասիրութիւնն ալ սրտաուց ճանաչման ար-
դիւնքն է : Մարդասիրութիւնը այն կայ ամեն անհատի
սրտին մէջ դրոշմուած , ինչպէս որ պարտուց սկզբունքը ,
բայց զայն գործադրող խիստ քիչ կը գտնուի . այն կան
աշխարհի ամեն կողմ ախուռած մարդկային անհատներ ,

բայց ուր կրդանուի մարդկու թիւնը, այն կայ պարտուց
 և իրաւանց սկզբունքը մը, բայց ուր անանց կիրառու և
 գործադրող առարկանքն, բարե՛ . . . ճանչցաւ զայն առ
 առցիցը, և չեմասկարարեց իւր արակերտաց, չարիքե-
 ցան ծնողք և չաւանդեցին իրենց որդւոց իրք անբը-
 պառ ժառանգութիւն, գիտցողներն ալ չգիտեմ ինչ
 կիրքերով վարակուած չեն ուղեր ընձեռել այս իրկա-
 ւէտ գանձը . . . : Սակայն միթէ միշտ պակաս՞ են յաշ-
 խարհէ զայն բաշխող բարերարներ, բաւ լիցի, բանգի
 թէ անցեալ և թէ ներկայ դարուց մէջ երեւեցան ըն-
 ախր հողինքը, որք իրենց անմահ գործերովը ուսուցիչ
 եղան մեզ, անառասիկ հին և նոր ազգաց պատմութիւն
 ներք մեր առջեւ են, ուր կը գտնենք բազմաթիւ և
 հայտնաւորակաւ սրտուց անթերի կատարմանը հա-
 մար ընախր աստուաններ, որոնք զարմանալի գիտաւոր
 առարկերու նման մարդկութեան հորիզոնին վրայ տես-
 նաւերով ասեցին իրենց օգտակար ազդեցութիւնը և
 հեռացան, որոց յիշատակն անգամ մխիթարութիւն և
 երջանկութիւն է մեզ, թողունք օտարները՝ որք թե-
 րեւս շատերուն անձանօթ են, հոն պատմութեան մէջ
 կը գտնենք Հայկ մը, Ղրամ մը, Սեբաստ մը, Վահան
 մը, և թերեւս շատեր, որք կանուխ ճանչցան իրենց
 պարտքը ի պաշտպանութիւն Հայրենեաց, և մէյմէկ
 յաւերժական պարձանք կանգնեցան աշխարհի վրայ,
 կը գտնենք հոն Վարդան մը, որ բազմաթիւ ու մեծ
 առարկութիւններն իւր վրայ անաղօտ փայլեցուց.
 Ճանչցաւ իւր պարտքը թէ առ Ղստուած թէ առ մար-
 դիկ և թէ առ Հայրենիս, որով բարձրացուց սրտուց
 և իրաւանց սկզբունքը՝ բառնալով աշխարհէս մարդ-
 կութեան և Ղստուծոյ թշնամին, որով և անմահ կեն-
 դանութիւն մը սերտանեց ամենունի սրտին մէջ, և ու

նով է որ այսօր իբր աղբ կ'ապրինք : Մայց ախոսն որ այն
 ալ իւր գերեզմանին հասած թշուառութեան անդուն
 դը գրորելու վրայ է . ըստ որում չմնաց Հայ աղգը իւր
 առաջուան հինաւորոց փառաւոր վիճակին մէջ , դասա
 լիք եղաւ օտար աղգաց առջեւ , և չունի գողցես այ
 սօր Հայաստան եռանդուն որդի մը՝ որ իւր վշտերը ըս
 փովէ : Մայց ինչո՞ւ կ'ողբամ ես յուսահատած , միթէ
 այս աւուր փառաւոր հանդիսիս մէջ գանուող Հոգե
 գումար խումբը չերաշխաւորեր մեզ թէ՛ այս եռանդը
 վառ է տակաւին Հայուն սրտին մէջ . ահա՛ նոյն սրբա
 զան զգացմամբ լլուած չէ՞ միթէ Նորին Սրբապետ
 թիւնը և միաբանական ուխտը , որ իմաստութեան տա
 ճարիս ծոցը գումարուած Հայկական ժառանգաւոր սա
 նուցս այցելութեան ելելով՝ զմեզ իրենց խնամոցը տա
 կը կը կանչեն : Ո՛վ զմեզ խմբեց այս փառաւոր տաճա
 րիս մէջ . չէ՞ որ անդուգական Մարերար մ'էր այն , որ
 թէ եւ հրաժարեցաւ կենցաղէս , սակայն իւր յիշատա
 կը անմահ պիտի մնայ մեր սրտից մէջ . և մեք այսօր աղ
 նիւ եղբարք իմ , ինքզինքնիս երջանիկ պիտի համարիմք
 այս հաղուագիւտ շնորհաց արժանացած ըլլալնուս հա
 մար , և տեսնելով ՚ի դահ վարժարանիս բաղմեալ Ասեմ
 բաղմահաններ և դժառատ Ահհատեալ մը , ոգի առ
 նունք , և որոց եռանդին ու ջանիցը վրայ չպիտի տա
 րակուսիմք . և պիտի փութամք դիմելու յառաջ մեր
 ուսման մէջ . վասն զի իրենց քաղցր ժպիտը և խոստում
 ները կը հաւաստեն , որ եթէ մենք մեր բարիքը ճանչ
 նանք՝ պիտի խնամեն , և պիտի հողան ու մատակարա
 րեն մեզի այն ամեն կարեւորագոյն պիտոյքներն՝ որոնք
 մեր յառաջագիմութեան միջոցներն են , որով մեր ճշա
 քերը իմաստութեամբ և գիտութեամբ զարգանալով ,
 գեղեցիկ հասակնուս անդին ժամերը ՚ի սէսս կատար

եալ մարդկութեան զտնելով երկրապագելի բարձրելոյն
 Աստուծոյ շնորհիւր, կարող պիտի ըլլանք կատարեալ
 մարդ ըլլալով՝ բարին ու չարը որոշել, և ինչ որ հոգւոյ
 փրկութեան պէտք են, ինչ որ մեր սիրելի Ազգին կը
 պարտինք, և ինչ որ մեր Հայրենեաց աղօակցաց կը
 պատշաճի ընելու՝ կատարելապէս ճանչնալն և գործելը
 մեզի յանհրաժեշտից պիտի համարիմք, և կարող պիտի
 ըլլանք անանցմով Ահհափառ Արբազան Հօր մերոյ իղձը
 և միափաքը պատկելու, և միանգամայն առ հասարակ
 ընդհանուր սիրելի Ազգիս ուրախութիւն պատճառե-
 լով, անոր նախնական կորսնցուցած բարոյական փառ-
 քերը, երջանկութիւնները և սլայծառութիւնները վե-
 րստին ձեռք ձգելու. որովհետեւ ալ բաւական է որ
 մեր սիրելի Հայրենեաց ծոյհն զրկուելով աստ և անդ
 վայրավատին կը գտնուիմք: Աւրեմն ջանամք սիրելի եղ-
 բարք իմ, մեր տղայական մտքերը իմաստութեամբ զար-
 գացունելու, որովհետեւ այս միայն կը պահանջեն մեզ
 նէ իրաւամբ պատկառելի հանդիսականներս. քանզի
 մեք պիտի փոխարինեմք համայն լրութեան միաբանու-
 թեանս աղօսասիրաբար աշխատանքին ու ճգանց մեր կա-
 տարելութեամբը. ու քանի որ աշխարհիս մէջ կենդա-
 նութեան արեւ մը կը վայելենք, պիտի ջանամք օր ըստ
 օրէ զանդս մտաց մերոց մշակելու արօրով գիտութեան,
 ՚ի փառս ամենասիրելի Ազգիս, և ՚ի պարծանս Ահհա-
 փայլ ներկայացուցչի Հայկազնեան տոհմիս:

ՏԱՃԱՏ Գ. ՊԵՅԼԵՐԵԱՆ

ԿԵՅՎԵՑԻ

ԻՂԶ ՆՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ
Ե Ր Գ

1. Արդ ճշմարտութեան ծաւալի գարուն
 Ճշմարտասիրին 'ի սիրտ մեհազուն,
 Յոլանայ 'ի վառ 'ի սրբախն լապտեր
 կայծակն իրաւանց և արգարութեան,
 Չոր ցայս վայր աստիտ արար յոչ կամօց,
 Առ չողիտեղս թէ զի նչ նրաւատալ
 Իւր ըրրտանցն իցեն և վախճան ըղձին,
 Պատիւ երկրաւոր թէ սէր ու մարտից,
 Քայց արդ ոչ սլլ ինչ միայն 'ի սրտիւ
 Ճըզնի ըսկըանց մեհ ճրշմարտութեան,
 Սրտիք մարդ մեղմ կանգնի ակօյեան
 Ի սէր ճրշմարտին հեղուլ իսկ զարեւն :

2. Ով ճրշմարտութեան Սերսիւ սիրարժարծ,
 Ար սաւառնեղփր ըզմտօք թափուք
 Աւիւն սուրբ 'ի նա հեղուս ակաղձուն,
 Չարթնու յա՛րձոց զըւարթ և հուժկու,
 Ախոյեան հըզօր ընդդեմ սրտութեան
 կանգնի երդմեակուս, ծուժեալ բրնձութեան,
 Մինչեւ պատարեալ զանարգ նրօշն գրօշ,
 Չըրբ թէ ուխտին զերդ արի զինուոր :
 Սա ճակատաբաց յասպարեղ մարտին
 Շահատակ անահ ընդդեմ վատ գընդին,
 Ի սրտակ ըղձին յաբիւն ոչ ինայեալ
 Պարզէ զիւր գրօշակ, կանգնեալ յաղթանակ :

ԱԼԻՔՍԱՆ ՍՐԱԳԵԱՆ
ԿԵՅՎԻՏԻ

ՏԱՂԱՉԱՓ ՈՒԹԻՒՆ

ԻՄԵՑՆ ՎԵՐԳԷՆ

Այսօր դշխոյն փարբադոյն՝ շափիւղակեբադ գահին երկնից
 Ի ցր՝ ծուծիւն համակեալ ընդ շուք գրոհին թորգոմական .
 Չակեթեւ նարոմն արկեալ ըղբլխոյն նազելի
 Նորահրաշ խնն լուսով ծաղէ բարձունցն Աբարատայ :
 Ի հողաթեւս բարձեալ խնամով՝ զօրքս այս մեծ բարեբաւորիկ
 Ճոխածեմ վեհ գընացիւք իբրու ըղկառս յաղթանկնի .
 Դիմեալ խաղայ լեառնն Սիօն ուրախութեան տալ զաւետիս
 Եւ զաւիւն ջերմ սուրբ սիրոյ զսրթուցանել ՚ի սրբաի :
 Հապա եւ դուք՝ մատաղ մանկուք՝ խորախուսեալ զն սրիք
 Տաւիղ առեալ վեհ զգացման եւ ալուժեանս Վարդանայ
 Ազդու ձայնիւ կացջիք բարոզ ՚ի լուք Հայոց վեհ աղգին
 Եւ զօրհնութիւնս առ Բարձրեալն յերգ ՚ի քրնար նուազեցէք :
 Ծաղկեալ սաշարթն բարունակայ Մամիկոնեան տընկեալ օրձոյն
 Ազատութեան սուրբ կրթօնի եւ ազգութեան փառեալ սիրով .
 Ըզվաղանցուին ընդունել կեանո անեղծ փառսց խուզարկու :
 Յուսոյն խարխօս սրնդեալ Աստուած մընի ՚ի գործ փառասօր
 Ի Աւարոյք դաշտ գեղեցիկ ՚ի վայր մարտին հրաւիրեալ
 Չընտիր ընտիր նահատակս եղեմական աշխարհին :
 Բանակ կազմեալ կուռ եւ անցալթ արի մարտիկս գուժարեաց
 Ի արձանացեալ տայ քաջալեր խորախուսական ձշն կարգայ :
 Ով համահարդք իմ սիրելիք նիզակահիցք անվերկանդ
 Ոչ սակուն ճակատ օռեալ դեմ յանդիմոյն թընւմեաց
 Ի սեր փառաց եւ սրատուոյ աշխարհային թաղաւորի .
 Յամենեսին հանդիսացայք դողցես յալթողք քան թէ տարսեալք :
 Այդ քանի՛ աներկիւղ անկ է վնել յոյամ մարաի
 Որոյ սասիւ վերաբերի առ ոյ բազմին ՚ի յեթերս
 Արդ յուշ լիցին ձեզ հրամանք սուրբ Փեային եկեղեցւոյ
 Որում հաւատս ընծայէք ՚ի սուրբ սրբան եւ մտաց
 Ոչ մտացօնս արկեալ զեղբարս , ըզհարս , զընկերս սիրելիս
 Երոց անշուշտ կախեալ կան կեանք ՚ի ճակատուս որ մընայ մեզ
 Մի՛ վեհասիրք մի՛ թուլացին կրովք բազկոց ձեր արութեան
 Չի՛ մի՛ լեյին մեր համարիւք առականաց նըշաւակ :
 Անսուտն Աստուած որում զինուսք դուք գլեցոյք հարազատք
 Նա չօրաւիգ լիշի անշուշտ տացի տըսակ յաղթութեան :

Հասկանալիքն ու հայկազունք ընդանդիստեալ 'ի սպառնալեաց
 Ընդդէմ կքրել զընդին արեաց պատրաստ կացէք անվեհեր :
 Խորհրդականդ արիդ Խորեն, քաջազնընդդ Ներշա դուհ,
 Հուժկուդ Թաթուլ անյաղթելիդ, դու և Տաճատ գընթուանի
 Հոգեհատոր զհամայն եղբարս անպարտելի զորականս
 կազմ 'ի ռազմ պատրաստեցէք 'ի շեփորայն գոռ ձայնի :
 Օ'ն յառաջ գիճեցուք արդ, ահա եհաս թըշուամին
 Եւ ըզվ'ըջին ճիշտ հաւաստիս ցուցցուք մերոց քաջութեան :
 Ամեհաբար գոյթ տուեալ իբրու արծուիս խոյարցուք
 Ի հուր 'ի սուր մաշեալ ըզխումք զորաց սլարսից վաստախրտ :
 Ահա էս առաջնորդ հանդերձեալ էմ հանդիսանալ
 Վառեալ 'ի դէն, զըրան 'ի ընծ, մրկունդ ապար 'ի ձեռին :
 Եւտտի մէտք, կամու, մարմնով, շահատակեալ դիմագրու
 Ըզհայրենիս ջանասցուք յոյս վատարանց թափել ձեռաց :
 Իսկ եթէ զըլանաց' մեզ տեսչութիւնն վ'ընական
 Ըզյաղթութիւնն փարելի վերայ ազգին վայրենամիտ,
 Մեռցուք, սիրելիք մեռցուք սատեն մեք քաջութեամբ,
 Յարիւն մեր թաթաւելով ալատեսցուք զեկեղեցին :

Բանի մեծ է սեր' Ստուծոյ քան զամենայն փառս երկրաւոր :
 Ընդ քանս ընդ այս ամենեքին միահամուռ ձայն բարձեալ,
 Չերկնակաճառ զորացն ախուժք սատար հայցեն և զօրալիդ :
 Վըստահաբար յորդան էտուն յեզըր գետոյն դէմ Սասանեանց
 Յարձակ' ցան կըքկին կողմանք հասին ճակատ առ ճակատ :
 Անդ էր տեսիլ տիգաց ընդ տէգս և վահանոց ընդ վահանս,
 Բաղխմունք սուսերց, սաղաւարտից, գարդմանակաց ընդ միմեանս :
 Շաշիւն շառաչ արձակէին իբրու շանթիս կայծականց
 Ճայթմունք լարից ալեղանց սրատենազէն վառելոց,
 Չայն անդրադարձ արձագանդաց տային լիւինք և բոմբիւն
 Եւ քաղնութիւն իրատութեան ահեղ նետից սլոքաւոր,
 Չարեգականն իսաւրելին ըզճառադայթս բոցանըշուլ :
 Թափ ընդ իրեարս ընդհարեալք իօլք համալոր շահատակք,
 Բաջք 'ի քաջս խիզախեալ բոմբիւնք հընչեն սոսկալի :
 Գամ քան ըզգամ զօրացեալ յաղթեն միմեանց և սլարտին,
 Անկեալք մընչեն ձայն բարձրանան կենազըրաւ դիականց :
 Տրպէս երբեմն յորդահոսան սնճրեւք իջեալք 'ի վերուստ
 Չայն խոխոջիւն տային գետոյն և շըլնջիւն անտառաց,
 Սապէս և այժմ հռնջիւնք սոցա տան սոսափիւն լըսողաց
 Իաթեն մորմոր սըրտից մերոց նոցայն վըսեմ յիշատակ :

Յայնմ մեծի տաղնապի արին Վարդան Մամիկոնեան
 Գամ մի յերկին, ակնապիշ, միտք իւր յաղթս արձակեալ

Իւր զօրսալից հայցելով ըզգորադրուին հաւատոյ
 Ամեհաբար գրոհ տոյ դէմ վաղանդին պարսկական :
 Ճօճեալ նիզակն յաշոյ ձեռին կրմբեայ Վահանն 'ի ձախումն
 Արկեալ տապաստ զընտիր ընտիրս մարդկան անհաշտ թըշնամեայն
 Եւ պառակտեալ ցան և յիր ըզդասս զօրուն կացուցեալ
 Ի փախումս տայ խուճապել մինչ 'ի բանակն ապաստան

Գայլոց վոհմովք ահաբեկեալ 'ի սպառնալեաց սալարին
 Եւ կատաղեալ ընդ պարտութիւն և ընդ կորուստ ընկերաց ,
 Ուխտս ընդ միմեանս անքաղ եղեալ դարձան անդրին 'ի ճակատ :
 Գիւնն վերայ անմեղ դառինն պաանեչ կանգնեն ըզնովաւ ,
 Վերս 'ի վերայ անդրթարար եղեալ տապաստ արկանեն ,
 Եւ զվարդենին դեռախթիթ 'ի սոյր սրբոյն անդ խամբեալ
 Չվարդան անուն փառաւորեն դաշան 'ի հընձան փոխարկեն ,
 Աւր ճըմլեցան հազար երսուն և վեց ողկոյդք Փըրկչին սյղւոյն ,
 Բոտորաբուղն արեամբն իւրեանց եղեն վըրկիչ աղէին հայոց :
 Եւ դիթաւալ յերկիր արկեալ 'ի բանակն թըշնամեաց
 Չերիս հազարս ըզհինդ հարիւրս ըզքառասուն և չորս այ :
 Ազարեցին զեկեղեցին անխախտ հիման հաստատեալ :
 Արդ սիւասուն իմ եղբարք , քանզի դըտայք արժանաւոր
 Վշիւ որդիք դիւցաղանց Մարտիրոսաց շառաւիղք ,
 Առաւել քան զառաւել ջան 'ի յանձին ունելով արդ
 Բարձրացուցէք կամակար զեղջիւր նորոյ սուրբ Սիճնի ,
 Սէր առ Աստուած , սէր առ մարդիկ և սընուցիչ բարութեանց
 Մըտոց սըրտի տայ ըստանալ ըզգխտութիւն , կրթութիւն
 Նրով կարեմք հանդիսանալ քաղաքացիք աշխարհի :
 Եւ զհայ անուն 'ի մ'ջ ազգաց սունել արդոյ փարկի :

ԵՐԳ . Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Ի ՏՕՆԻ ՍՐԲՈՅ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ

1. ԱՎ որ բազմեալ ետ ճոխութեամբ բարձու 'ի գահ Ուլումպեան ,
 Եւ նրկատեն յալսո խորոց բիւք բրցափայլ Արաուածեան ,
 Հայկոց ո Տէր մարգասիրեալ , հայեանց 'ի մեղ հաշա ակամբ ,
 Հիւզ զանըպստ ըզգրթութիւնդ 'ի հոյրենին դբախատվայր :
2. Մի 'ի ձեռաց քոյ լըքանէր զեկեղեցին վեհապանծ ,
 Ներկեալ արեամբ քաջ Վարդանանց բոցով փառեալ սուրբ սիրոյդ .

1. Հայրենին արդ փութի՛ն Տէր և արտասուանցն այց այսն .
Եւ գիւցսզաճից ճոխ զարդացի՛ ըզլայր Նոյնն տապանին :

3. Բարձ զարդիս լուծ ըզդերութեան, նորա աղատ թող զորդիս .
Սեր ժիւթիւն աղէ Հորհեա 'ի փառս անձառ սուրբ անուանգ .
Չիմաստութեանն ըղսուրբ բաժակ հաճեան ձօնել Հայկաղանց ,
Կար զօրութիւն և խաղաղ կեանս Վեհապետիս Ազգասէր :

4. Չի անձանձրոյթ յար ջանաց'ալ ըզՀայստան փոխեցն ,
Ի վեհ տաճար իմաստութեան պէս տաճարին Աթինայ .
Եւ զանդաստաննրս բանալան ցօղով հերկեալ ցոց Հնորհաց .
Ըզճիտս ըղսիրտս սուրբ արս՛ Տէր լինել արժան մարդկութեան :

Չոր անձկայրեաց մեր թրակնր Հայստանի որդիք թըշուառ :

ՅԱԿՈՐ ՅՈՎԱԿԻՄ ԱՆՈՒՇԵԱՆ
ՊՕԼՍԵՅԻ

Ե Ր Գ

Եկայք մանկունք սրտ կալմ'ցէք

Առէք զոսկի Հայկեան բնար ,
Երդել նուազս գեղապուարձ
Վեհապետին մեր բարեխառ :
Վեհապետիս մեր դթաւառ
Որ հաճութեամբ Վեհն ընդ խոնարհս
Չիջանի յոց ևւ 'ի խախոյս
Մանուցս Հայկեան ժառանգաւոր :

Օ՛ն դայրայնկ Չեր սիրարժամ
Հնչեցուցէք եւ դրուտտիս .
Չօն սուրբ 'ի նուեր Վեհապետիս :
Մի վհատիք եւ մ' դլայք .
Աղէ յառաջ մատիք յողջն
Յառաջ զՉեր տալ հաւաստիս
Երախտագեա խոնարհ սրտից .
Չի անբնաց այս մեզ օր կոչ
Աւ 'ի պեաջս իցէ սուսման :

Չի քով ծան'աւ 'ի վա Ն'ուց
Տէր ևւ ըշուկ այդույս անհոս ,

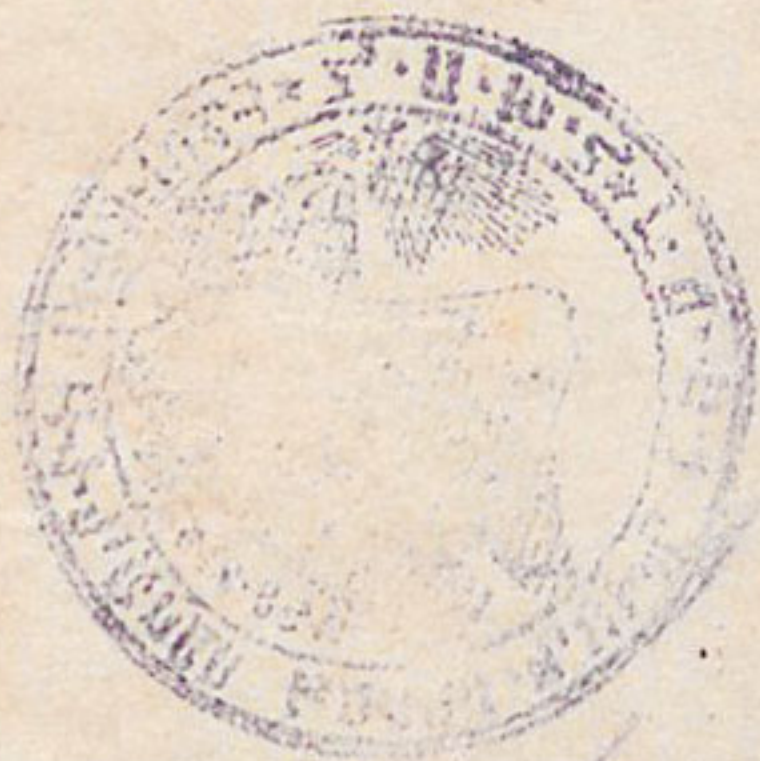

Թե չից բերուն արդիւնք բնաւ
 Գալիւ յորժոյն եւ ոչ պատու
 Եթե չից՝ դարձան նմա
 Տարձալ մշակն յանիսնը 'ի Ըան :
 Օ՛ն երդեցեք, կեցցե՛ յաւեօ
 Հովիւ Ազգիօ վե՛հ Աբրահամն :

Զոյս քաջ ծանիր մանու մատաղ,
 Կնքես՛ յուշի քու՛մ անմեռաց
 « Թե շտայցես պատու բարի
 'ի սրբաուր ընդ երախտեաց,
 Յոյ՛ն ժամ մշակն ուռեալ տապար
 Հանգուանտիպ որժոյն այնմիկ,
 Քայ հատանե՛ բուն յարձատրոյն
 'ի 'ի հուր անշե՛ղ մատնե՛ հա՛բուն » :

ՏԱԶԱՆ Գ. ՊԵՅԼԵՐԵԱՆ

ԿԵՅՎԻՅԻ

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

